

2 ■ OPIS JEDNOROZMERNÝCH ŠTATISTICKÝCH SÚBOROV

RIEŠENÉ PRÍKLADY

Príklad 2.1

Telekomunikačná spoločnosť sledovala dĺžku náhodne vybraných telefonických hovorov v minútach:

3, 2, 2, 4, 1, 2, 1, 0, 2, 4, 1, 1, 3, 2, 0, 3, 5, 2, 1, 2

Budeme riešiť nasledujúce úlohy:

- Vypočítame priemernú dĺžku hovorov z netriedených hodnôt.
- Vypočítame priemernú dĺžku hovorov z triedených hodnôt.
- Určíme modus.
- Určíme medián z netriedených hodnôt.
- Určíme medián z triedených hodnôt.

Riešenie

- a) Vypočítame priemernú dĺžku hovorov z netriedených hodnôt.**

Pri výpočte použijeme jednoduchý aritmetický priemer. Podľa vzťahu (2.1) dostaneme:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n} = \frac{3+2+2+4+1+2+1+\dots}{20} = \frac{41}{20} = 2,05$$

- b) Vypočítame priemernú dĺžku hovorov z triedených hodnôt.**

Volajúcich roztriedime podľa dĺžky telefonického hovoru do tab. 2.1.

Výpočtová tabuľka

Tabuľka 2.1

x_i	n_i	$x_i n_i$	N_i
0	2	0	2
1	5	5	7
2	7	14	14
3	3	9	17
4	2	8	19

pokračovanie tab. 2.1

x_i	n_i	$x_i n_i$	N_i
5	1	5	20
Spolu	20	41	×

Pre triedený štatistický znak pri výpočte použijeme vážený aritmetický priemer. Podľa vzťahu (2.2) získame:

$$\bar{x} = \frac{x_1 n_1 + x_2 n_2 + \dots + x_k n_k}{n_1 + n_2 + \dots + n_k} = \frac{\sum_{i=1}^k x_i n_i}{\sum_{i=1}^k n_i} = \frac{41}{20} = 2,05$$

⇒ **Interpretácia**

Podľa úlohy a) aj b) priemerná dĺžka telefonického hovoru bola 2,05 minúty.

c) Určíme modus.

Pri určovaní modusu budeme vychádzať z tab. 2.1. Najväčšiu absolútnu početnosť ($n_i = 7$) má hodnota znaku 2, čiže táto hodnota je modus ($\hat{x} = 2$).

⇒ **Interpretácia**

Modus dĺžky telefonického hovoru je dve minúty, teda najviac telefonických hovorov malo dĺžku trvania dve minúty. Ide o typickú hodnotu trvania telefonických hovorov v empirickom súbore.

d) Určíme medián z netriedených hodnôt.

Netriedené údaje o dĺžke telefonických hovorov usporiadame podľa veľkosti:

0, 0, 1, 1, 1, 1, 1, 2, 2, 2, 2, 2, 2, 2, 3, 3, 3, 4, 4, 5

Vzhľadom na to, že ide o párny počet pozorovaní, prostredná hodnota nie je jednoznačne určená a určí sa ako aritmetický priemer dvoch prostredných usporiadaných hodnôt znaku. V našom prípade 10. aj 11. jednotka nadobúdajú rovnakú hodnotu znaku (2), preto túto hodnotu môžeme považovať za medián ($\tilde{x} = 2$).

e) Určíme medián z triedených hodnôt.

Z tab. 2.1 využijeme stĺpec kumulatívnych absolútnych početností (N_i). Polovica rozsahu súboru je 10, čiže medián zodpovedá tej obmene znaku (triede), pri ktorej je kumulatívna absolútna početnosť po prvýkrát vyššia ako polovica rozsahu súboru. V našom prípade ide o obmenu znaku 2, platí $\tilde{x} = 2$.

⇒ **Interpretácia**

Podľa úlohy d) aj e) je medián trvania telefonického hovoru dve minúty, teda polovica volajúcich má dĺžku telefonického hovoru dve minúty alebo menej a polovica dve minúty alebo viac.

Príklad 2.2

K dispozícii máme údaje o vekovej štruktúre skupiny študentov nastupujúcich do 1. ročníka štúdia na Ekonomickej univerzite v Bratislave v študijnom programe *hospodárska informatika* za rok 2015/16. Údaje sú uvedené v tab. 2.2.

Veková štruktúra novoprijatých študentov

Tabuľka 2.2

Vek v ukončených rokoch	Počet študentov
18	12
19	54
22	8
21	6
Spolu	80

Vypočítame priemerný vek študentov nastupujúcich na štúdium do 1. ročníka Ekonomickej univerzity v Bratislave v študijnom programe *hospodárska informatika* za akademický rok 2015/16. Pri výpočte ako váhy použijeme:

- absolútne triedne početnosti,
- relatívne triedne početnosti.

Riešenie

Vek je diskretný kvantitatívny znak, ktorý v tomto prípade nadobúda malý počet obmien. K dispozícii máme triedené údaje, takže pri výpočte použijeme vážený aritmetický priemer. Pomocné výpočty obsahuje tab. 2.3.

Výpočtová tabuľka

Tabuľka 2.3

x_i	n_i	$x_i n_i$	f_i	$x_i f_i$
18	12	216	0,150	2,700
19	54	1026	0,675	12,825
22	8	176	0,100	2,200
21	6	126	0,075	1,575
Spolu	80	1544	1,000	19,300

- Pri výpočte použijeme absolútne triedne početnosti a podľa vzťahu (2.2) dostaneme:

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k x_i n_i = \frac{1544}{80} = 19,3$$

- Pri výpočte použijeme relatívne triedne početnosti a podľa vzťahu (2.3) získame:

$$\bar{x} = \sum_{i=1}^k x_i f_i = 19,3$$

⇒ **Interpretácia**

Priemerný vek študentov nastupujúcich na denné štúdium do 1. ročníka štúdia Ekonomickej univerzity Bratislave v študijnom programe hospodárska informatika za akademický rok 2015/2016 bol 19,3 roka.

 Príklad 2.3

Pri čerpaní objemu nádrže sa používajú súčasne tri čerpadlá. Čerpadlo A vyčerpá 1 hl za 40 sekúnd, čerpadlo B za 10 sekúnd a čerpadlo C za 5 sekúnd.

- Vypočítame priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl objemu nádrže na jedno čerpadlo, ak pracujú všetky tri súčasne.
- Vypočítame priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl objemu nádrže za predpokladu, že pri čerpaní pracujú súčasne dve čerpadlá typu A, tri čerpadlá typu C a štyri čerpadlá typu C.

 Riešenie

- a) Vypočítame priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl objemu nádrže na jedno čerpadlo, ak pracujú všetky tri súčasne.**

Medzi objemom nádrže a časom potrebným na jej vyčerpanie je nepriamy vzťah. Čím dlhší je čas čerpania, tým menší objem nádrže vyčerpáme a naopak.

Čas, za ktorý vyčerpá 1 hl konkrétne čerpadlo, označíme ako x_i , pričom ide o pomerné číslo s meracou jednotkou (s/hl). Ak čerpajú všetky tri čerpadlá súčasne, ich čas čerpania môžeme považovať za konštantný, takže poznáme váhy z čitateľa, čiže $n = 3$ (váhy sú dané nepriamo). Priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl nádrže pri súčasnom pracovaní všetkých troch čerpadiel vypočítame následne pomocou jednoduchého harmonického priemeru. Podľa vzťahu (2.12) dostaneme:

$$\bar{x}_h = \frac{n}{\sum_{i=1}^n \frac{1}{x_i}} = \frac{3}{\frac{1}{40} + \frac{1}{10} + \frac{1}{5}} = 9,23$$

Výsledok overíme úvahou:

Priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1hl objemu nádrže možno priamo vypočítať ako podiel celkového času potrebného na vyčerpanie nádrže a objemu nádrže. Za jednotku času, napr. za jednu sekundu je úhrnný objem vyčerpanej nádrže 0,325 hl ($1/40+1/10+1/5$), t. j. priemerný čas na vyčerpanie 1 hl, ak pracujú súčasne tri čerpadlá, je 9,23 sekundy ($3/0,325$).

⇒ **Interpretácia**

Priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl objemu nádrže bude 9,23 sekundy.

- b) Vypočítame priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl objemu nádrže za predpokladu, že pri čerpaní pracujú súčasne dve čerpadlá typu A, tri čerpadlá typu C a štyri čerpadlá typu C.

V tomto prípade došlo pri čerpaní 1 hl nádrže k zvýšeniu počtu jednotlivých druhov čerpadiel, čiže je nutné vážiť čas čerpania počtom čerpadiel, takže využijeme vážený tvar harmonického priemeru podľa vzťahu (2.14):

$$\bar{x}_h = \frac{\sum_{i=1}^k n_i}{\sum_{i=1}^k \frac{n_i}{x_i}} = \frac{9}{\frac{2}{40} + \frac{3}{10} + \frac{4}{5} + \frac{4}{40}} = \frac{9}{\frac{46}{40}} = 7,83$$

⇒ Interpretácia

Priemerný čas potrebný na vyčerpanie 1 hl objemu nádrže bude 7,83 sekundy (priemerný čas je kratší vzhľadom na väčší počet výkonnejších čerpadiel).

Príklad 2.4

O priemernej mesačnej mzde a vyplatenom mzdovom fonde v troch rôznych prevádzkach máme údaje v tab. 2.4.

Prevádzky podľa mzdového fondu a priemernej mzdy

Tabuľka 2.4

Prevádzka	Priemerná mzda (v € na pracovníka)	Mesačný mzdový fond v €
1	550	9 900
2	600	12 000
3	680	10 200
Spolu	x	32 100

Vypočítajme priemernú mesačnú mzdu pracovníka v celom podniku.

Riešenie

Priemerná mzda jedného pracovníka v prevádzke je pomerné číslo. Priemer z pomerných čísel sa určí ako vážený harmonický priemer, keď poznáme iba nepriame váhy – čitateľa pomerných čísel. Ako váhy v našom prípade použijeme celkový mesačný mzdový fond (podiel mzdového fondu a priemernej mzdy vyjadruje počet pracovníkov). Na základe vzťahu (2.14) získame:

$$\bar{x}_h = \frac{\sum_{i=1}^k n_i}{\sum_{i=1}^k \frac{n_i}{x_i}} = \frac{9900 + 12000 + 10200}{\frac{9900}{550} + \frac{12000}{600} + \frac{10200}{680}} = \frac{32100}{53} = 605,66$$

5 ■ ŠTATISTICKÉ SKÚMANIE ZÁVISLOSTI

5.1 Regresná a korelačná analýza

RIEŠENÉ PRÍKLADY

Príklad 5.1

Predajca jazdených áut chce preskúmať vzťah medzi počtom najjazdených kilometrov a ponukovou cenou jazdených automobilov Škoda Octavia s objemom motora 1,6 litra. Výberové údaje sú uvedené v tabuľke.

Automobil	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ponuková cena (v tis. €)	4,4	3,9	3,5	5,6	6,0	6,7	7,6	8,1	8,3	9,4	10,2
Najjazdené kilometre (v tis. km)	196	182	207	169	136	151	113	89	158	98	74

- Odhadneme regresnú priamku charakterizujúcu závislosť ponukovej ceny automobilov Škoda Octavia od počtu najjazdených kilometrov.
- Na hladine významnosti 0,05 overíme štatistickú významnosť regresného modelu.
- Na hladine významnosti 0,05 overíme štatistickú významnosť regresného koeficienta.
- So spoľahlivosťou 0,95 odhadneme priemernú zmenu ponukovej ceny automobilov Škoda Octavia spôsobenú nárastom počtu najjazdených kilometrov o 1 000.
- So spoľahlivosťou 0,95 odhadneme ponukovú cenu automobilov Škoda Octavia, ktoré majú najjazdených 100 000 km.
- Tesnosť skúmanej závislosti budeme kvantifikovať korelačnými charakteristikami.
- Na hladine významnosti 0,05 overíme štatistickú významnosť koeficienta korelácie.
- Na hladine významnosti 0,05 overíme, či miera intenzity lineárnej závislosti medzi ponukovou cenou automobilov Škoda Octavia a počtom najjazdených kilometrov má hodnotu $-0,8$.
- So spoľahlivosťou 0,95 odhadneme intenzitu lineárnej závislosti medzi ponukovou cenou automobilov Škoda Octavia a počtom najjazdených kilometrov.
- Pokúsime sa nájsť linearizovateľný regresný model, ktorý vyrovnáva empirické údaje lepšie ako lineárny regresný model. Urobíme odhad parametrov takéhoto modelu.

☞ Riešenie

a) Odhadneme regresnú priamku charakterizujúcu závislosť ponukovej ceny automobilov Škoda Octavia od počtu najazdených kilometrov.

Odhadujeme lokujúcu konštantu β_0 a regresný koeficient β_1 lineárneho regresného modelu (5.4) daného vzťahom $y_i = \beta_0 + \beta_1 \cdot x_i + \varepsilon_i$. Regresný koeficient odhadneme na základe vzťahu (5.14), podľa ktorého $b_1 = \frac{\text{cov } xy}{s_x^2}$. Vysvetľovanou premennou Y je v našom príklade ponuková cena automobilov Škoda Octavia a vysvetľujúcou premennou je počet najazdených kilometrov. Vypočítame priemerné hodnoty oboch premenných, kovarianciu medzi analyzovanými premennými a rozptyl premennej X . Čiastkové výpočty pre \bar{x} , \bar{y} , $\text{cov } xy$ a s_x^2 sú realizované v tab. 5.1.

Výpočtová tabuľka

Tabuľka 5.1

i	y_i	x_i	$x_i y_i$	x_i^2	$(x_i - \bar{x})$	$(y_i - \bar{y})$	$(x_i - \bar{x}) \cdot (y_i - \bar{y})$	$(x_i - \bar{x})^2$
1	4,4	196	862,4	38 416	53,0	-2,3	-121,9	2 809
2	3,9	182	709,8	33 124	39,0	-2,8	-109,2	1 521
3	3,5	207	724,5	42 849	64,0	-3,2	-204,8	4 096
4	5,6	169	946,4	28 561	26,0	-1,1	-28,6	676
5	6,0	136	816,0	18 496	-7,0	-0,7	4,9	49
6	6,7	151	1 011,7	22 801	8,0	0,0	0,0	64
7	7,6	113	858,8	12 769	-30,0	0,9	-27,0	900
8	8,1	89	720,9	7 921	-54,0	1,4	-75,6	2 916
9	8,3	158	1 311,4	24 964	15,0	1,6	24,0	225
10	9,4	98	921,2	9 604	-45,0	2,7	-121,5	2 025
11	10,2	74	754,8	5 476	-69,0	3,5	-241,5	4 761
Σ	73,7	1 573	9 637,9	244 981	0,0	0,0	-901,2	20 042

Na základe čiastkových výpočtov z tab. 5.1 vypočítame $\bar{x} = 143$ a $\bar{y} = 6,7$. Analyzované automobily majú teda v priemere najazdených 143 000 km a ich priemerná ponuková cena je 6 700 eur. Okrem toho vyčíslime priemerné hodnoty:

$$\bar{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i}{n} = \frac{9\,637,9}{11} = 876,173 \qquad \bar{x^2} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i^2}{n} = \frac{244\,981}{11} = 22\,271$$

Kovarianciu medzi premennými X a Y vypočítame podľa vzťahu (5.15):

$$\text{cov } xy = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n [(x_i - \bar{x}) \cdot (y_i - \bar{y})] = \frac{1}{11} \cdot (-901,20) = -81,927$$

alebo podľa vzorca (5.16):

$$\text{cov } xy = \overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y} = 876,173 - 143 \cdot 6,7 = -81,927$$

Rozptyl premennej X vypočítame podľa vzťahu (2.27):

$$s_x^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 = \frac{1}{11} \cdot 20\,042 = 1\,822$$

alebo podľa vzorca (2.35):

$$s_x^2 = \overline{x^2} - (\bar{x})^2 = 22\,271 - 143^2 = 1\,822$$

Po dosadení do vzťahu (5.14) získame odhad regresného koeficienta:

$$b_1 = \frac{\text{cov } xy}{s_x^2} = \frac{-81,927}{1\,822} = -0,045$$

Odhad lokujúcej konštanty vypočítame podľa vzťahu (5.17):

$$b_0 = \bar{y} - b_1 \cdot \bar{x} = 6,7 - (-0,045) \cdot 143 = 13,130$$

Lokujúca konštanta $b_0 = 13,130$ je odhadom lokujúcej konštanty β_0 a regresný koeficient $b_1 = -0,045$ je odhadom regresného koeficienta β_1 . Neznáme parametre β_0 a β_1 sú parametre regresného modelu $y_i = \beta_0 + \beta_1 \cdot x_i + \varepsilon_i$, ktorý na základe zadania predpokladáme v základnom súbore. Odhadom uvedeného regresného modelu je vyrovnávajúca priamka $\hat{y}_i = 13,130 - 0,045 \cdot x_i$.

⇒ Interpretácia

Lokujúca konštanta $b_0 = 13,130$: priemerná ponuková cena automobilov Škoda Octavia s nulovým počtom najazdených kilometrov je 13 130 eur.

Regresný koeficient $b_1 = -0,045$ je smernicou vyrovnávajúcej priamky. Z jeho hodnoty sme získali dôležitú informáciu, že ak sa zvýši počet najazdených kilometrov o 1 000 (meracia jednotka premennej X), klesne ponuková cena automobilu Škoda Octavia v priemere o 45 eur (b_1 násobíme jednotkou premennej Y , čo je tisíc eur).

Kedže **regresný koeficient** je záporný, regresná priamka je klesajúca, a teda medzi ponukovou cenou automobilov a počtom najazdených kilometrov je nepriama lineárna závislosť. O nepriamej lineárnej závislosti medzi analyzovanými premennými nás informuje aj záporná hodnota kovariancie ($\text{cov } xy = -81,927$).

Riešenie v SAS Enterprise Guide

Postupujeme v krokoch:

Tasks → Regression → Linear Regression

Otvorí sa okno, v ktorom môžeme otvárať viaceré záložky. V prvej z nich, teda v záložke *Data*, zadáme do položiek *Dependent variable* a *Explanatory variables* vysvetľovanú a vysvetľujúcu premennú. Po stlačení tlačidla *Run* dostaneme výstup na obr. 5.1. Ten okrem iného obsahuje bodové odhady parametrov regresnej priamky (tabuľka *Parameter Estimates*, stĺpec *Parameter Estimate*). Sú to odhady získané metódou najmenších štvorcov, ktorá bola použitá na odvodenie vzťahov, ktoré sme aplikovali pri výpočte bodového odhadu regresného koeficienta a bodového odhadu lokujúcej konštanty (pozri vzťahy (5.10) až (5.17)).

Analysis of Variance					
Source	DF	Sum of Squares	Mean Square	F Value	Pr > F
Model	1	40.52297	40.52297	38.73	0.0002
Error	9	9.41703	1.04634		
Corrected Total	10	49.94000			

Root MSE	1.02291	R-Square	0.8114
Dependent Mean	6.70000	Adj R-Sq	0.7905
Coeff Var	15.26725		

Parameter Estimates					
Variable	DF	Parameter Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Intercept	1	13.13008	1.07829	12.18	<.0001
Pocet_km	1	-0.04497	0.00723	-6.22	0.0002

Obr. 5.1 Základná analýza lineárneho regresného modelu vystihujúceho závislosť ponukovej ceny automobilov Škoda Octavia od počtu najazdených kilometrov (SAS Enterprise Guide)

Riešenie v Statgraphics Centurion (Statgraphics Plus)

Postupujeme v krokoch:

Relate → *One Factor* → *Simple Regression*

(*Relate* → *Simple Regression*)

Otvorí sa okno, v ktorom do položiek *Y* a *X* zadáme vysvetľovanú a vysvetľujúcu premennú. Po stlačení tlačidla *OK* získame výstup zobrazený na obr. 5.2.

Coefficients

	<i>Least Squares</i>	<i>Standard</i>	<i>T</i>	
<i>Parameter</i>	<i>Estimate</i>	<i>Error</i>	<i>Statistic</i>	<i>P-Value</i>
Intercept	13,1301	1,07829	12,1768	0,0000
Slope	-0,0449656	0,00722545	-6,22322	0,0002

Analysis of Variance

<i>Source</i>	<i>Sum of Squares</i>	<i>Df</i>	<i>Mean Square</i>	<i>F-Ratio</i>	<i>P-Value</i>
Model	40,523	1	40,523	38,73	0,0002
Residual	9,41703	9	1,04634		
Total (Corr.)	49,94	10			

Correlation Coefficient = -0,900796

R-squared = 81,1433 percent

R-squared (adjusted for d.f.) = 79,0481 percent

Standard Error of Est. = 1,02291

Mean absolute error = 0,701893

Durbin-Watson statistic = 2,07553 (P=0,4471)

Lag 1 residual autocorrelation = -0,0465187

Obr. 5.2 **Základná analýza lineárneho regresného modelu vystihujúceho závislosť ponukovej ceny automobilov Škoda Octavia od počtu najazdených kilometrov (Statgraphics Centurion)**

Tabuľka *Coefficients* zodpovedá tabuľke *Parameter Estimates* zobrazenej na obr. 5.1. Riadok *Intercept* sa vzťahuje na lokujúcu konštantu a riadok *Slope* sa vzťahuje na regresný koeficient. V stĺpci *Least Squares Estimates* sú teda v týchto dvoch riadkoch uvedené: bodový odhad lokujúcej konštanty a bodový odhad regresného koeficienta.

b) Na hladine významnosti 0,05 overíme štatistickú významnosť regresného modelu.

Testujeme pravdivosť nulovej hypotézy H_0 : *regresný model nie je štatisticky významný* oproti alternatívnej hypotéze H_1 : *regresný model je štatisticky významný*. Na testovanie týchto hypotéz potrebujeme urobiť rozklad variability vysvetľovanej premennej. Celková variabilita ponukovej ceny automobilov Škoda Octavia, ktorá je daná vzťahom $SST = \sum_{i=1}^{11} (y_i - \bar{y})^2$, je vypočítaná v súčtovom riadku piateho stĺpca výpočtovej tab. 5.2. Variabilitu premennej Y , ktorú nevieme vysvetliť regresným modelom, vypočítame podľa vzťahu $SSE = \sum_{i=1}^{11} (y_i - \hat{y}_i)^2$. Podľa vyrovnávajúcej regresnej